

Владимир Илиевски

СУВО МАСТИЛО

МАКЕДОНИЈА
либѣра

Скопје, 2020
МАКЕДОНИЈА

*Кога занесой и желбаѝа за усѝех се ѝоѝолеми од сѝравоѝи,
ѝоѝаи се раѝа храбросѝа
Борис Пухловски*

Дел прв

1.

Ми кажуваа, дента кога се осветувала новата црква „Света Богородица“ во Битола, татко излегол пред портите на нашата куќа, со фес на главата, со раскопчана кошула, распашан и бос и пукал трипати со кубурот во воздух. Се радувал човекот, му се родило првото дете, му се родил првиот син. Набрзо притрчале заптиите, а тој разигран ги пречекал пред портите и ги поканил во дворот на кафе со локум.

Мојот татко, чорбаци Стамен, беше роден битолчанец, од стара, почитувана, еснафска фамилија, а мојата мајка, Царка, десетина години помлада од него, потекнуваше од пелагониското село Крушеани. И таа беше од богата фамилија. Дедо ми по мајка имаше многубројни грла овци и говеда, и бројни трла и бачила низ цела Пелагонија, а и тргуваше со квалитетна волна и преѓа во Солун и Јанина. Брат ми Методија е две години помал од мене, а покрај него имам и три помали сестри.

Имав навистина убаво детство. Мазен и пазен како најголем, моите родители ме гледаа како капка вода на дланка. Тие и другите деца си ги сакаа и гледаа, но кон мене, а и јас тоа го чувствував, некако посебно се однесуваа, онака како кон најстар, како кон првороденче. По малку и ме разгалија, па јас тогаш бев и најголемиот бељација во куќата која беше двокатна и се наоѓаше во самото средиште на градот, на десната страна од Драгор, во близина на Дембел чаршијата.

Знаев да скршам прозорец, знаев да се степам со децата од другата страна на реката, да украдам кутре на некое Турче, да ги искинам новите панталони, да не поздравам постар на улица. И тогаш татко, големиот чорбаџи Стамен, грубо пред сите ќе ме зграпчеше за раката и ќе ме одвлечкаше во главната одаја, ќе згрмеше кон сите да излезат веднаш надвор, ќе ја затвореше вратата и со својот длабок глас ќе ми наредеше да застанам сретсоба. Тој ќе седнеше на миндерот и ќе запалеше тутун. Јас стоев мирно и гледав пред себе. И откако ќе повлечеше неколку дима и брзо ќе ги испуштеше низ носот, ќе станеше од миндерот, ќе се доближеше до мене и со мек глас, сосема поразличен од оној со кој до пред неколку минути викаше низ куќата, ќе ми рече:

– Пак ли, сине? Зошто, сине? Зошто не си внимателен?

А јас тогаш ја поткревав главата, директно погледнував во неговите топли, црни очи и почнував да плачам. Едноставно, од тој негов поглед во кој се преплетуваше лутина и љубов, не можев да останам неразумен и да не ја прифатам својата вина. Тој поглед не оставаше место за противење.

– Извини, татко. Згрешив. Нема да се повтори – повторував тивко и солзите ми се тркалаа по образите.

Тој ќе стоеше пред мене неколку мига, а после ќе се поднаведнеше и силно ќе ме прегрнеше и бакнеше в чело. Потоа ќе се исправеше, ќе ми ги избришеше влажните образи и со насмевка на лицето силно ќе ме штипнеше по нив. Тоа штипење навистина болеше, но тогаш јас мислев дека тоа е дел од милниот ритуал на татко ми кон својот првороденец. По многу години, татко ми призна дека со тоа сакал да ми ги зацрвени образчињата за мојот помал брат и сестрите да поверуваат дека во големата одаја непослушниот син добил неколку врели шлаканици по лицето. Секогаш излегувавме заедно од одајата. Тој ден во куќата владее-

ше штама, а јас дремев во дворот на низок трножњик под широкиот трем и глумев покајник.

Секоја недела, не само за големи празници, одевме в црква. Во сабота навечер мајка ми сите по ред ќе нè искапеше. Изутрината, станувавме порано и мајка ми пред секој од нас ја ставаше здиплена најубавата чиста облека што ја имавме. Така, чисти и дуздисани, фатени за рака, тргнувавме по битолските сокаци кон црквата. Пред нас бавно чекореа еден до друг, татко ми и мајка ми, облечени во најубавата облека; татко ми со фес на главата одеше исправено и со благ поклон го поздравуваше секој што ќе го сретнеше на улицата.

Како времето поминуваше, така татко полека почна да сфаќа дека од мене никаков трговец нема да стане. Да бидам искрен, не се ни обидувавме премногу да ме убедува дека иднината ми е во трговијата затоа што согледа дека мене најмногу ме привлекува музиката. Лесно забележа дека уживам да одам во новата црква и да го слушам пеењето на црковниот хор. Почнав во куќата да довлечкувам најразлични инструменти и со нив да ја нарушувам тишината на домот. Татко не се лутеше на тој мој интерес, едноставно беше свесен дека тоа е нешто посилено од неговиот збор и почна полека да ја почитува таа моја љубов кон музиката. Да бидам искрен, забележав како полека ме оддалечуваше од муабетите за трговијата и како таа тема му ја наметнуваше на мојот помлад брат Методија, кој пак рано почна да покажува интерес за трговијата. Но јас не се почувствував отфрлен, напротив, татко како да сакаше да ни покаже дека сите сме еднакви пред Бога, но помеѓу себе сите сме различни и дека тоа, според него, е вистински благослов.

Една спарна летна вечер, сите седевме во дворот и го чекавме татко да се врати со карванот од Солун. Мајка не се ни обидувавме да нè убеди да си легнеме затоа што знаеше дека и ние децата со нетрпение го чекаме неговото доаѓање.

Шепотевме потивко од штурците во спарината на ноќта. Седеше и таа во дворот и нежно ја нишаше колепката во која спиеше нашата најмала сестра. И некаде околу полноќ пред портите се зачу топот на коњски копита и дрецкав звук на арабадиски колски тркала. Знаевме дека татко пристига, па сите радосни потрчавме кон капијата. Тогаш мајка ни подвикна и ние застанавме веднаш:

– Почекајте, не брзајте – ни прошепоти внимавајќи за да не ја разбуди ќеркичката во колепката.

Некој затропа на портата.

– Јас ќе отворам – рече и тргна накај портата.

Иако знаевме дека надвор е татко, моравме да се стрпиме уште малку и да ја послушаеме мајка. Таа полека со тешкиот клуч ја отклучи капијата и полека ја подотвори.

– Да не спиеете? – се слушна гласот на татко и веднаш потоа неговата глава се провна низ подотворената капија.

Веднаш свикавме и се стрчавме кон него. Тој влезе и прво ја прегрна мајка, потоа сите нас, еден по еден според редот, нè прегрна, нè помилува по косите и нè бакна в чело. На крај отиде до колепката, клекна и нежно се наведна над неа за да го почувствува мирисот на своето најмало дете. Ние нестрпливи почнавме да скокаме околу него и викајќи го разбудивме најмалото. Мајка не ни се развика, само ја зеде сестричката в раце и думкајќи ја се обиде да ја смири. Татко излезе надвор од капијата и по кратко во дворот влегоа двајца аргати и внесоа неколку платнени бали и една поголема, дрвена кутија која очигледно беше прилично тешка, потоа се поздравија учтиво со татко, симнувајќи ги притоа своите капи, нешто поразговараа и поклонувајќи ѝ се на мајка го напуштија дворот и ја затворија капијата. Е тоа беа подароци кои татко ни ги донесе од Солун. Мајка доби нов фустан онаков каков што дотогаш Битола не виде-ла, најмалата сестричка доби нова тропалка и кожни калчиња за во зима, двете поголеми сестрички добија свечени

чевлиња, брат ми доби преубав абакус, а за мене, за нивниот првороден син, подарокот беше во дрвената тешка кутија. Заедно го отворивме, со брат ми и со татко ми. И не можев да им поверувам на сопствените очи, кога пред мене се појави најубавиот хармониум во светот. Долго плачев од среќа во ноќта. Не можејќи да заспијам, нестрпливо го чекав утрото за да засвирам на него.

Хармониумот го сместивме во големата одаја, веднаш карши миндерот. Така татко сакаше за да може да седи на него, да пуши тутун, да пие кафе и да го слуша својот син како свири. Понекогаш ќе ме повикаше кога на гости ќе дојдеа некои негови пријатели трговци со кои договараше нови зделки. Разговараа и на турски, и на влашки, и на грчки, и одеднаш разговорот ќе се прекинесе, татко ќе ме погледнеше, ќе си сркнеше од кафето и ќе ми речеше:

– Ајде, синко, засвири една од тие твоите!

И тогаш јас бев најсреќниот син во светот. Крадешкум погледнував во татко и му го гледав задоволството на лицето, а тој крадешкум ги гледаше своите пријатели и гордо ја поткреваше главата.

Едно утро, татко не замина во дуќанот. Бев разбуден кога мајка влезе и ми кажа дека татко ме вика во големата одаја. Се облеков набрзина и отидов во одајата. Татко како и обично седеше на миндерот.

– Дојди – ми рече кога се појавив на вратата. – Ајде седни до мене, да позборуваме нешто ти и јас – продолжи со сериозност во гласот.

Тогаш сфатив дека сака нешто важно да ми каже. Малку се исплашив. Тој како да ја почувствува таа моја вознемиреност, па веднаш се обиде да ме смири. Го остави тутунот и нежно ме погали по главата. Беше директен, веднаш ми кажа дека ме запишал во Машката егзархиска гимназија во Солун и дека за еден месец треба да заминам во големиот град покрај морето.

– Тоа е добро училиште, многу ќе научиш таму, а многу ќе научиш и за музиката – рече, обидувајќи се да ми го врати спокојот.

Се израдував на оваа негова одлука. И претходно понекогаш ме прашуваше за моите идни планови, но јас пак плашејќи се да не ме вовлече во неговите трговски работи, постојано му давав неодредени одговори. Бев сигурен дека во Солун ќе научам многу. И за музиката, но и за многу други работи.

И така, за еден месец отидов во Солун. Татко, нормално, дојде со мене. Ме смести во интернатот и на разделба ме погледна со своите темни големи очи, ме прегрна и ми прошепоти:

– Биди умен и учи. Немој да ме посрамотиш.

Овие зборови ми останаа како аманет. Во основа и ги почитував додека бев во Солун, ако не се земат предвид неколкуте тепачки и првите скришни пијанчења.

Учев и се трудев да научам што е можно повеќе. Нормално, некои предмети ми беа подраги, а некои не ги поднесував. Така и за учителите, некои ми беа драги, но некои не ги поднесував. Математиката не ја сакав. Броевите, равенките, формулите и разните теореми не допираа до мене, но затоа посебно ме привлекуваа јазиците и музиката. Од улица, во мојата Битола имав научено влашки и турски, а тука во гимназијата добив солидни познавања од старогрчкиот, латинскиот и францускиот јазик. Сепак, најмногу се трудев и уживав на часовите по музика. Ми предаваше еден прекрасен човек и наставник. Се викаше Атанас Бадев. Беше прилепчанец. Предаваше и во Женската гимназија во Солун. Тивок, ненаметлив, скроман и полн со знаење, учителот Бадев и самиот беше музика. Ни зборуваше за музиката и музичката теорија со толкава љубов што неговите зборови прозвучуваа како ангелска песна. Од предавањата

на учителот Бадев уште повеќе ја засакав музиката и решив целосно да ѝ се посветам.

Рака на срце, имаше и други учители во Гимназијата кои ми оставаа впечаток. Учени, млади, високи, со засукани мустаци и густы бради, стокмени во своите костуми, слаткоречиви, знаеја да ги напуштат своите теми на предавањата и да почнат да зборуваат за ропството, за тешкиот живот, за сиромаштијата, за народниот јазик, за потребата да се променат нештата околу нас. Зборуваа гласно, јасно и интересно, а ние учениците со внимание ги впивавме нивните зборови. Понекогаш ќе побараа и од нас учениците да ги кажеме своите размислувања. Имав другари кои постојано учествуваа во тие дискусии. Полни со себе, ги изнесуваа своите размислувања и донесуваа заклучоци кои понекогаш измамуваа насмевки на лицата на учителите. По часовите се собиравме во интернатските соби. Разговаравме за сè и сешто. Многу се смеевме. Тука ги смотавме првите тутуни и за првпат пробавме алкохол. Но понекогаш на тие собни седенки ќе ни се приклучеше и некој од помладите учители и тогаш разговорите добиваа сериозна насока. Се делеа брошури и рачно напишани текстови што скришно се читаа и препрочитуваа. Како поминуваше времето, некои мои соученици почнаа отворено да се залагаат за она што го зборувавме и надвор од интернатските соби. Поддршка добија од неколку професори кои храбро застапаа зад своите ученици. Сепак, гимназиската управа брзо дозна за таквите активности кои беа недозволени и реши да преземе соодветни, казни мерки. Неколку мои соученици беа повикани на разговор кај директорот на Гимназијата и предупредени дека доколку продолжат со своите активности кои не се во рамките на образовната програма, ќе бидат избркани од гимназијата. Помладите учители кои беа дел од овие активности не беа предупредени, туку веднаш беа избркани и на нивно место беа доведени други постари

учители, скоро пред пензија, кои говореа на дијалект кој многу тешко го разбиравме.

Татко ми, од пријатели, дозна за овие непријатни случувања во Солунската машка гимназија. Зачестија неговите доаѓања во Солун. Доаѓаше скоро секој месец, а кога не можеше тоа да го стори, доаѓаше некој негов близок пријател трговец, за да ме праша како сум и дали имам некој проблем. Кога ќе дојдеше татко ми, прво одеше во канцеларијата на директорот, а потоа ме повикуваше да се видиме. Потоа одевме покрај морето и долго разговаравме. Никогаш отворено не ме праша што се случува во Гимназијата, но постојано поставуваше индиректни прашања преку кои ги добиваше информациите кои сакаше да ги знае. Јас го прашував за мајка, за братот и сестрите, а неговиот одговор секогаш беше:

– Тие се добри, тие се до мене. Ти тука си сам, ти пази се.

Таа година во Солун, кога матурирав, започна некое чудно бранување меѓу луѓето. На сите седенки, по кафеаните, во гимназиските дворови, на клупите во парковите сè повеќе се слушаа муабети во кои се споменуваа некакви промени, очекувана слобода, потребна решителност, бесчувствителна Европа, еднаквост и правда, широка автономија, револуционерна организација, борба до конечна победа. Татко ми, преку своите пријатели, го имаше почувствувано ова чудно бранување меѓу луѓето во Солун и знаеше дека кај и да е, тоа наскоро ќе се почувствува и во нашата Битола. Кога влегов во пајтонот со кој требаше да се врагам во Битола, во него беше и татко, а неговите први зборови кон мене му беа:

– Одиш на студии во Германија, во Дрезден, наскоро.

Зачудено го погледнав и несвесно прашав:

– Во Германија, велиш, а што ќе студирам?

– Па музика – смирено ми одговори татко. – Нели тоа отсекогаш го сакаше?

Татковото „наскоро“ траеше скоро една цела година. Толку останав дома, во Битола пред да заминам во Германија. А таа година ми помина брзо и бурно. Татко не ме подбуцнуваше многу околу трговијата, но не ме ни попречуваше. Самиот сфатив дека треба да му помогнам на родителот, па полека ја презедов работата во дуќанот во чаршијата, повеќе од почит, отколку од кеф. Татко беше тука за да ја надгледува мојата работа, но никогаш не се мешаше во неа. И не можам да кажам дека не ме биваше, но едноставно трговијата не ме интересираше. Татко беше свесен дека трговијата е за брат ми. Методија тогаш беше ученик во Битолската машка гимназија и тој умееше да разговара и да размислува како трговец. И надвор од дуќанот си најдов работа. Самиот се пријавив кај црковниот одбор и започнав да работам со црковниот хор во нашата црква „Света Богородица“. Сакав да го искористам знаењето што ми го даде професорот Бадев. И навистина многу се трудев околу оваа своја активност. Се радував кога татко и мајка, по неделните литургии, со насмевка седнуваа на неделната трпеза и уста лепеа фалејки го одличното пеење на црковниот хор. Татко им се фалеше и на своите пријатели трговци кои често навраќаа во нашата куќа и постојано нагласуваше дека местото ми е во Германија, во Дрезден, на тамошниот Конзерваториум. Но не беше сè така лесно и безгрижно. Брат ми Методија, оној мирниот, оној молчеливиот, оној сериозниот, беше причина за тоа. Се промени брзо детето, такви беа тие години. За малку ќе го избркаа од гимназијата. Малиот учествувал во некаков бунт на учениците, се ујдисале со некои млади учители кои им говореле нешто слично на она што мене ми го говореа моите учители во Солунската гимназија. Дури и татко беше повикан на разговор кај директорот. Што разговарале никогаш не ни кажа. По разговорот директорот ја повлече одлуката за бркање на брат ми од Гимназијата.